

УДК 159.923.2-053.6:004.738.5-042.72

DOI: [https://doi.org/10.18524/2707-0409.2020.1\(51\).225347](https://doi.org/10.18524/2707-0409.2020.1(51).225347)

Асєєва Ю. О.

к. психол. н., завідувачка кафедри загальнонаукових,
соціальних та поведінкових дисциплін Одеського інституту
Міжрегіональної академії управління персоналом
dgyliya.as@gmail.com
ORCID: 0000-0003-3086-3993

ОСОБЛИВОСТІ СТИЛІВ СІМЕЙНОГО ВИХОВАННЯ КІБЕР-АДИКТІВ (ОЧИМА ДІТЕЙ)

Останнім часом проблема розповсюдженості кібер-адикцій серед молодого покоління набуває все більшої актуальності. Відокремлення формуючих чинників, факторів ризику та груп ризику вимагають проведення експериментальних досліджень. З метою виявлення соціальних факторів, які можуть впливати на формування кібер-адикцій, ми звернули увагу на внутрішньосімейні відносини. Автором розкрито результати власного дослідження щодо виявлення особливостей стилів сімейного виховання кібер-адиктів. Виявлено, що серед груп дослідження осіб із проявами кібер-адикцій переважають: гіпопротекція, нерозвиненість батьківських почуттів, винесення конфлікту між подружжям у сферу виховання, емоційне відторгнення, жорстоке поводження та переваги дитячих якостей.

Оскільки сім'я є лише частиною мікросоціуму особистості, то дослідження соціальних чинників, які можуть стати факторами формування кібер-адикції, триватиме і чим детальніше буде розглянуто взаємодію із найближчим соціумом кібер-адиктів, тим більше можливих соціальних чинників формування даної адикції буде відокремлено, що надасть змогу урахування їх при розробці профілактичних та психокорекційних заходів.

Ключові слова: кібер-адикції, нехімічна залежність, стилі сімейного виховання, соціальні фактори, кібер-адикти, мікросоціум.

Постановка проблеми. Сьогодні соціальне становлення молоді особистості протікає у двох площинах — матеріальній та кібер-реальності, кожна з них дозволяє особистості реалізовуватися в своїх різноманітних проявах, проте кіберпростір більш привабливий, оскільки дозволяє приміряти на себе значно більше образів власного «Я», відмовитись від спілкування, зв'язків із небажаними особами тощо. Тому вже зараз масштаби кібер-адикції, інтернет-залежності, гаджет-адикції та інших нехімічних залежностей, пов'язаних із інтерактивними технологіями, настільки суттєві, що їх виділяють у низку нових залежностей, котрі суттєво впливають на становлення молоді і суспільства в цілому [1; 5; 7; 10; 12; 15].

Гостро постає питання про виділення факторів ризику виникнення та розповсюдження кібер-адикцій. Дослідження чинників, формуючих адикції, є важливим аспектом профілактичної діяльності в сфері попередження залежної поведінки. Традиційно фактори ризику як умови, які спонукають до виникнення залежної поведінки, діляться на соціальні та психологічні.

До соціальних відносяться мікро- і макросоціальні фактори. Фактори ризику на мікросоціальному рівні обумовлені: сімейними стосунками, перебуванням дитини в навчальному закладі, групі однолітків [2–5; 9; 11; 13].

До психологічних чинників слід включити індивідуально-психологічні характеристики, а також враховувати моральну незрілість молоді особистості, підвищену тривожність, імпульсивність, ще не сформовану «Я-концепцію». Також привабливими у кіберпросторі для молоді особистості є можливість уникнення відповідальності, примірювання різноманітних ролей та образів тощо. Слід також враховувати низьку стійкість до емоційних навантажень, нестійкість інтересів, низьку стресостійкість і недостатню соціальну адаптацію, схильність до ризику тощо [1; 2; 4; 9; 10; 14; 15].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематикою розповсюдженості кібер-адикцій, інтернет-адикцій, гаджет-адикцій, комп'ютерної-залежності за останні роки цікавились фахівці різноманітних галузей науки: психології, психіатрії,

наркології (з позиції нехімічних видів адикцій), також соціології та педагогіки. Серед останніх сучасних досліджень даної проблематики можливо виокремити роботи: Аймедова К. В., Арестова О. Н., Войскунського О. Є., Голдберга І., Дорохова О. В., Ісакова Т. О., Кисельова М. С., Коула М., Моїсіл І., Москаленко В. Д., Тарасова О. В., Худякова О. В., Юр'євої Л. М., Янг К. та ін.

Формулювання цілей статті. У роботі ми приділили увагу групі соціальних факторів, що впливають на формування залежності, а оскільки сім'я є першою мікросоціальною групою, в яку входить особистість, то саме на виявленні деструктивних і негармонійних стилів виховання ми зосередили свою увагу. В деяких роботах сучасності описані деструктивні ролі, які грають батьки в дисфункціональних сім'ях: вибагливий батько, який критикує, батько відсторонений, відповідальний батько. Діти в таких дисфункціональних сім'ях також беруть на себе певні ролі: герой сім'ї, проблемна дитина, втрачена дитина і талісман сім'ї. Спільними особливостями дітей, які виконують всі ці ролі, є: душевний біль, страх, сором та вина, що безпосередньо впливає на схильність дитини до залежної поведінки. Гіпер- або гіпоопіка є ще одним із мікросоціальних факторів, що сприяють формуванню невпевненості в собі, соціальній дезорієнтації, страху невдач і в результаті патологічному формуванню залежності. Особливо необхідно відзначити стиль виховання батьків, що мають співзалежність, оскільки це одна з основних причин виникнення різних форм залежності у дітей [3–5; 9; 11–13].

Мета дослідження — виявлення особливостей стилів сімейного виховання кібер-адиктів очима дітей.

Методи дослідження: бібліографічний (аналіз, систематизація теоретичних даних та літературних джерел), історичний (дослідження виникнення, формування та розвитку поняття) та психодіагностичний, методика «Батьків оцінюють діти» (БОД, І. А. Фурманов і А. А. Аладьїним) [8], а також структуроване інтерв'ю, математико-статистична обробка даних, проведена за допомогою програми «Microsoft Excel, XP» і пакета статистичного аналізу SPSS 26.0 для Windows XP [6].

Виклад основного матеріалу. З метою виявлення соціальних факторів, які можуть впливати на формування кіберадикцій, ми звернули увагу на внутрішньосімейні відносини. Оскільки сім'я є найближчим і першим кругом соціальної взаємодії, який чинить на формування особистісних якостей найбільший вплив. А для побудови адекватного сімейного діагнозу з метою подальшого підбору методів психокорекції для респондентів основних груп дослідження було обрано дві методики «сім'я очима дитини» (Методика «Батьків оцінюють діти» (БОД) І. А. Фурманова і А. А. Аладьїна) і «сім'я очима батьків» («Аналіз сімейних взаємин» (АСВ) Є. Г. Ейдемільера, В. В. Юстицькіса).

Дослідження було проведено з дотриманням принципів біоетики та деонтології. Основними базами проведення дослідження були: Одеський національний медичний університет; Міжрегіональна Академія управління персоналом; КНП «Міська студентська поліклініка» Одеської міської ради, Громадська організація «Асоціація ЛГБТ «ЛІГА». Усім респондентам було оголошено тему та мету наукової роботи, також в ході бесіди неодноразово підкреслювалось, що участь у дослідженні є цілком добровільною і конфіденційною. Респондентам надавалося право не відповідати на будь-які питання і було роз'яснено можливість перервати опитування чи взагалі участь у дослідженні, нічого при цьому не пояснюючи.

Усього в дослідженні взяли участь 559 підлітків, із них 408 мали певні види кіберадикцій, та 151 особа, яка надали згоду увійти в групу порівняння (умовно здорові). З них 269 юнаків (48,12 % вибірки) у віці 14–21 рік, 290 дівчат (51,88 % вибірки) у віці 14–21 рік. Для проведення дослідження нами було виокремлено три блоки респондентів в залежності від віку, які мали внутрішній розподіл на основну групу та групу порівняння у вікових категоріях: від 14 до 15 років, це ОГЮ1 — 59 юнаків з ознаками залежності; ГПЮ1 — 21 умовно здоровий юнак; ОГД1 — 65 дівчат з ознаками залежності; ГПД1 — 25 умовно здорових дівчат; від 16 до 18 років, це ОГЮ2 — 72 юнака з ознаками залежності; ГПЮ2 — 26 умовно здорових юнаків; ОГД2 — 76 дівчат з ознаками залежності; ГПД2 — 28 умовно

здорових дівчат; від 19 до 21 років, це ОГЮЗ — 67 юнаків з ознаками залежності; ГПЮЗ — 24 умовно здорових юнака; ОГДЗ — 69 дівчат з ознаками залежності; ГПДЗ — 27 умовно здорових дівчат.

З метою більш детального визначення особливостей внутрішньосімейних стосунків на даному етапі ми дослідили сприйняття дітьми їхнього виховання. Нами була використана методика «Батьків оцінюють діти» (БОД), за результатами отриманих даних побудовано профілі по групах в усіх вікових категоріях. При порівнянні профілів досліджених груп можливо констатувати, що графік груп порівняння досліджених тяжіє до низького у порівнянні з діагностичними значеннями показників за усіма шкалами.

При аналізі отриманих даних від груп порівняння респондентів можливо зауважити, що у віковій категорії від 14 до 15 років серед юнаків (ГПЮ1) занижені показники від діагностичного значення за шкалами гіперпротекція, ігнорування потреб дитини, надмірність вимог-обов'язків та нестійкість стилю виховання. Вищі показники, ніж діагностичне значення, виявлено за шкалами недостатність вимог-заборон до дитини. Все це свідчить про наявність такого негармонічного стилю виховання, як підвищена моральна відповідальність, а також виявлено виховну невпевненість батьків. Серед дівчат (ГПД1) виявлено занижені показники від діагностичного значення за шкалами гіперпротекція, ігнорування потреб дитини та недостатність вимог-обов'язків дитини. Вищі показники, ніж діагностичне значення, виявлено за шкалою недостатність вимог-заборон до дитини. Що свідчить про наявність такого негармонічного стилю виховання, як підвищена моральна відповідальність та виховна невпевненість батьків. При розгляді отриманих результатів в осіб вікової категорії від 16 до 18 років (ГПЮ2 та ГПД2) виявлено занижені показники у шкалах ступеня задоволеності потреб дитини, недостатність вимог-обов'язків, надмірні санкції, а також низькі показники за шкалою виховна невпевненість батьків. При розгляді отриманих результатів респондентів у віковій категорії від 19 до 21 року виявлено тяжіння профілю серед юнаків (ГПЮЗ) до низьких показни-

ків за шкалами гіперпротекція, ігнорування потреб дитини та виховна невпевненість батьків, а серед дівчат (ГПДЗ), ще виявлено низькі показники за шкалою винесення конфлікту між подружжям у сферу виховання.

Таким чином, можливо зазначити, що для груп порівняння характерними є такі негармонійні стилі виховання, як підвищена моральна відповідальність та виховна невпевненість батьків.

При загальному огляді профілю можливо зазначити, що на відміну від профілю груп порівняння досліджених він тяжіє до високих показників за шкалами гіпопротекція та нерозвиненість батьківських почуттів у всіх вікових категоріях респондентів. Має дещо завищені показники за шкалами: ігнорування потреб дитини, недостатність вимог-обов'язків дитини, недостатність вимог-заборон до дитини, мінімальність санкцій, що свідчить про наявність в основних групах дослідження таких негармонійних стилів виховання, як емоційне відторгнення, гіпопротекція та жорстоке поводження з дітьми. Також серед респондентів всіх основних груп у всіх вікових категоріях спостерігаються завищені від діагностичного значення показники за шкалою виховна невпевненість батьків. Тобто батьки йдуть на поводу дитини, а дитина, знайшовши у батьків слабе місце, ними маніпулює. Наявність завищених від діагностичного значення показників за шкалами винесення конфлікту між подружжям у сферу виховання та нерозвиненість батьківських почуттів, яка пов'язана з гіпопротекцією, емоційним відторгненням, жорстоким поводженням, коли не враховуються потреби дитини, а важлива перемога над іншим із батьків. Слід також зауважити, що серед респондентів ОГЮ1, ОГЮ2, ОГЮ3 та ОГДЗ виявлено перевищення діагностичних значень за шкалою переваги дитячих якостей.

Висновки. Результати, отримані за методикою БОД, надають нам змогу відокремити певні маркери у внутрішньосімейних стосунках респондентів основних груп для подальшого урахування при розробці психокореційних програм, детальний аналіз по віковим категоріям надає нам можливість врахувати ті негармонійні стилі виховання, які характерні для кожної за віковими категоріями досліджених та їх батьків.

Перспективи подальших досліджень. З огляду на те, що сім'я є лише частиною мікросоціуму особистості, то дослідження соціальних чинників, які можуть стати факторами формування кібер-адикції, триватиме. Планується розглянути порушення стилів сімейного виховання очима батьків, а також дослідити взаємовідносини в групах однолітків. На наш погляд, чим детальніше буде розглянуто взаємодію із найближчим соціумом кібер-адиктів, тим більше можливих соціальних чинників формування цієї адикції буде виокремлено, що надасть змогу ураховувати їх при розробці профілактичних та психокорекційних заходів.

Список використаних джерел

1. Аймедов К. В. Особливості особистості підлітків, які страждають на комп'ютерну залежність // Наука і освіта : наук.-практ. журн. Південно-укр. нац. пед. ун-ту ім. К. Д. Ушинського. — 2012. — С. 9–13.
2. Асмолов А. Г. Психологическая модель интернет-зависимости личности. // Дистанционное и виртуальное обучение. — 2017. — № 7. — С. 5–7.
3. Бабаева Ю. Д., Войскунский А. Е., Смыслова О. В. Интернет: воздействие на личность // Психология зависимости: хрестоматия. — Минск: Харвест, 2014. — С. 175–222.
4. Вакуліч Т. М. Психологічний аналіз змісту та напрямів вивчення інтернет-залежності // Науковий часопис НПУ ім. М. П. Драгоманова. — 2017. — № 16 (40). — С. 111–118.
5. Егоров А. Ю. «Социально приемлемые» аддикции // Психическое здоровье. — 2009. — № 12. — С. 25–38.
6. Лапач С. Н., Чубенко А. В., Бабич П. Н. Статистические методы в медико-биологических исследованиях с использованием Excel. — Киев: Морнион, 2001. — 408 с.
7. Лоскутова В. А. Интернет-зависимость — патология XXI века? // Вопросы ментальной медицины и экологии. — 2000. — Т. 6, № 1. — С. 11–13.
8. Райгородский Д. Я. Практическая психодиагностика. Методики и тесты: уч. пособие. — Самара: Бахрах-М, 2002. — 672 с.
9. Юрьева Л. Н. Компьютерная зависимость: формирование, диагностика, коррекция и профилактика : монография / Л. Н. Юрьева, Т. Ю. Болбот. — Днепропетровск: Пороги, 2006. — 196 с.
10. Boram Jeong J., Yoon Lee Bo et. al. Associations of personality and clinical characteristics with excessive Internet and smartphone use in adolescents: A structural equation modeling approach // J. Addictive Behaviors. — 2020. — Vol. 11. — P. 25–33.
11. Bozoglan B. Systemic Approach and Digital Addiction, Multifaceted Approach to Digital Addiction and Its Treatment. — 2019. — P. 60–80.

12. Chwaszcz J., Lelonek-Kuleta B. Personality Traits, Strategies for Coping with Stress and the Level of Internet Addiction, a Study of Polish Secondary-School Students // International Journal of Environmental Research and Public Health. — 2018. — P. 987.
13. Pednekar N., Tung S. S. Role of parent and peer attachment, and family environment in discriminating between adolescents in low and high problematic internet use groups // International Journal of Indian Psychology. — 2017. — P. 97.
14. Young K. S. Psychology of computer use: addictive use of the internet: a case that breaks the stereotype // Psychological reports. — Vol. 79. — P. 899–902.
15. Zhaojun M., Pontesbc Q. N., Guangcan D. Internet gaming disorder and psychosocial well-being: A longitudinal study of older-aged adolescents and emerging adults // J. Addictive Behaviors. — 2020. — Vol. 11. — P. 5–11.

REFERENCES

1. Aymedov K. V. (2012) Osoblivosti osobistosti pidlitkiv, yaki strazhdayut na komp'yuternu zalezhnist, *Nauka i osvita: nauk.-prakt. zhurn. Pivdennoukr. nats. ped. un-tu im. K. D. Ushinskogo*, 9–13. [in Ukraine].
2. Asmolov A. G. (2017). *Psikhologicheskaya model' internet — zavisimosti lichnosti*. [Psychological model of the Internet — personality addiction]. *Distantcionnoe i virtual'noe obuchenie. — Distance and virtual learning*, 5–7. [in Russian].
3. Babayeva Yu.D., Voiskunsky A. E, Smyslova O. V. (2014). *Internet: vozdeystvie na lichnost*. [Internet: impact on personality]. *Psikhologiya zavisimosti: Khrestomatiya*. Mn.: Kharvest. pp. 175–222. [in Ukrainian].
4. Vakulich, T. M. (2017). Psychological analysis of the content and directions of studying Internet addiction [Psykhologichnyi analiz zmistu ta napriamiv vyvchennia Internet-zalezhnosti]. *Scientific Journal of NPU, M. P. Drago-manova*, 16 (40), 111–118 [in Ukraine].
5. Ehorov A. Yu. (2009) «Sotsyalno pryemlemые» ddyktsyy. [«Socially Acceptable» Addictions]. *Psykhicheskoe zdorove — Mental Health*. 12, 25–38. [in Ukrainian].
6. Lapach S. N., Chubenko A. V., Babich P. N. (2001). *Statisticheskie metody v mediko-biologicheskikh issledovaniyakh s ispol'zovaniem Excel* [Statistical methods in medical and biological research using Excel]. Kiev: Morionyu — Kiev: Morionyu, 408. [in Ukrainian].
7. Loskutova V. A. (2000). Ynternet zavysymost — patolohiya XXI veka? [Internet addiction — pathology of the XXI century?]. *Voprosy mentalnoi medytyny y ekolohyy — Questions of mental medicine and ecology*. (Vols. 6), (Issue 1), (p. 11–13). [in Ukrainian].
8. Raigorodsky, D. Ya. (2002). Practical psychodiagnostics. Techniques and tests [Prakticheskaya psihodiagnostika. Metodiki i testyi] *Uch. allowance. Samara: «Bahrah-M»*. 672 [in Russian].

9. Iureva L. N. (2006). *Kompiuternaia zavysymost: formirovaniye, dyagnostyka, korrektsiya y profylaktyka: Monografyia*. [Computer addiction: the formation, diagnosis, correction and prevention: Monograph]. 196. [in Ukraine].
10. Boram Jeong, J., Yoon, Lee Bo, et. al. (2020). Associations of personality and clinical characteristics with excessive Internet and smartphone use in adolescents: A structural equation modeling approach. *Addictive Behaviors*, 11, 25–33 [in English].
11. Bozoglan B. (2019). Systemic Approach and Digital Addiction, Multifaceted Approach to Digital Addiction and Its Treatment. P. 60–80. [in English].
12. Chwaszcz J., Lelonek-Kuleta B. (2018). Personality Traits, Strategies for Coping with Stress and the Level of Internet Addiction, a Study of Polish Secondary-School Students. *International Journal of Environmental Research and Public Health*. P. 987. [in English].
13. Pednekar N., Tung S. S. (2017). Role of parent and peer attachment, and family environment in discriminating between adolescents in low and high problematic internet use groups. *International Journal of Indian Psychology*. P. 97. [in English].
14. Yang K. S. (1996). Psychology of computer use: addictive use of the internet: a case that breaks the stereotype, *Psychological reports*. Vol. 79, P. 899–902. [in English].
15. Zhaojun, M., & Pontesbc, Q. N., & Guangcan D. (2020). Internet gaming disorder and psychosocial well-being: A longitudinal study of older-aged adolescents and emerging adults. *J. Addictive Behaviors*. 11, P. 5–11 [in English].

Асеева Ю. А.

к. психол. н., заведующая кафедрой общенаучных, социальных и поведенческих дисциплин Одесского института Межрегиональной академии управления персоналом

ОСОБЕННОСТИ СТИЛЕЙ СЕМЕЙНОГО ВОСПИТАНИЯ КИБЕР-АДДИКТОВ (ГЛАЗАМИ ДЕТЕЙ)

В последнее время проблема распространенности кибер-аддикций среди молодого поколения приобретает все большую актуальность. Выделение формирующих факторов, факторов риска и групп риска требуют проведения экспериментальных исследований. С целью выявления социальных факторов, которые могут влиять на формирование кибер-аддикций, мы обратили внимание на внутрисемейные отношения. Автором описаны результаты собственного исследования по выявлению особенностей стилей семейного воспитания кибер-аддиктов. Установлено, что среди групп респондентов с проявлениями кибер-аддикций преобладают: гипопротекция, неразвитость родительских

чувств, вынесение конфликта между супругами в сферу воспитания, эмоциональное отторжение, жестокое обращение и предпочтение детских качеств.

Поскольку семья является лишь частью микросоциума личности, то исследования социальных факторов, которые могут стать факторами формирования кибер-аддикций, следует продолжать и чем подробнее будет рассмотрено взаимодействие с ближайшим социумом кибер-аддиктов, тем больше возможных социальных факторов формирования данной аддикции будет выделено, что даст возможность учесть их при разработке профилактических и психокоррекционных программ.

Ключевые слова: кибер-аддикции, нехимическая зависимость, стили семейного воспитания, социальные факторы, кибер-аддикты, микросоциумом.

Asieieva Y. O.

PhD, Head of the Department of General Scientific,
Social and Behavioral Disciplines of the Odessa Institute
of the Interregional Academy of Personnel Management

FEATURES STYLE FAMILY EDUCATION OF CYBER-ADDICTS (THROUGH THE EYES OF CHILDREN)

The identification of risk factors is an important aspect of preventive activities in the field of prevention of addictive behavior. In order to identify social factors that may influence the formation of cyber-addictions, we turned our attention to family relationships. Because, the family is the closest and first circle of social interaction, that has the greatest impact on the formation of personal qualities.

The purpose of the study is to identify the features of family parenting styles of cyber-addicts through the eyes of children.

Research methods: bibliographic (analysis, systematization, theoretical data and literature sources), historical (study of the origin, formation and development of the concept) and psychodiagnostic, Methodology «Parents are evaluated by children» (I. A. Furmanov and A. A. Aladdin), as well as a structured interview, mathematical and statistical data processing was performed using the program «Microsoft Excel, XP» and «SPSS 26.0 for Windows XP».

It was found that among the study groups of people with cyber-addictions predominate: hypoprotection, underdevelopment of parental feel-

ings, conflict between spouses in the field of education, emotional rejection, abuse and the benefits of child qualities.

Since the family is only a part of the personality microsociety, the study of social factors that can become factors in the formation of cyber addictions should be continued, this will make it possible to highlight additional social factors in the formation of this addiction and take them into account when developing preventive and psychocorrectional programs.

Key words: cyber-addictions, non-chemical dependence, styles of family upbringing, social factors, cyber-addicts, microsociety.

Стаття надійшла до редакції 28.11.2020